

UNDP Montenegro

Reforma sistema utvrđivanja invaliditeta

N/r koordinatorke projekta, Sanji Zindović

PREDLOG ZNAČAJNIH DEFINICIJA

Definicije date u Predlogu gospodina Damjana Tatića su uglavnom u skladu sa (a često i prepisane iz) Konvencijom UN-a o pravima osoba s invaliditetom. Međutim, ima par pojmova sa čijim definicijama se ne slažem u potpunosti, te se ispod mogu naći definicije tih pojmova koje bolje odgovaraju svrsi utvrđivanja Jedinственe metodologije za utvrđivanje invalidnosti i procjenu invaliditeta u Crnoj Gori. U fusnotama su date reference, tj. izvori koji su korišćeni u preciziranju definicija.

Važno je istaći da smatram da ove definicije su predloženog sadržaja, jer on najbolje odgovara onome što treba da utvrdimo a to je kako društvo, tj. državne i lokalne institucije treba da postupe da bi osobe s invaliditetom mogle da uživaju svoja prava na ravnopravan način i u jednakom obimu kao druge osobe. Stoga, ne smatram da u drugim propisima iz pojedinih oblasti nije moguće dati drugačije definicije, a u skladu sa svrhom i nomotehničkim pravilima.

Kolege/nice pravnici/e znaju da svaki propis može imati svoj pojmovnik i može sadržati drugačije definicije pojmova u odnosu na propise iz drugih oblasti, a u skladu sa ciljem u kome se konkretan pojam koristi. Tako npr. i definicija invaliditeta (disability) u Aktu o Amerikancima s invaliditetom je, jezički tumačeći, u medicinskom i/ili funkcionalnom modelu, ali to u potpunosti odgovara cilju te definicije, tj. definisanju diskriminacije po osnovu oštećenja i invalidnosti, a ne invaliditeta.

U smislu Jedinственe metodologije za utvrđivanje invalidnosti i procjenu invaliditeta u Crnoj Gori, sljedeći pojmovi imaju sljedeća značenja:

1. **Oštećenje** je dugoročni gubitak ili ograničenje psihološke, fiziološke ili anatomske strukture ili funkcije tkiva, organa ili sistema organa,¹ i može biti fizičko (odnosi se na tjelesne funkcije), senzorno (odnosi se na čulne funkcije), intelektualno (odnosi se na kognitivne funkcije) i psihosocijalno (odnosi se na psihičke i komunikacione funkcije).

Oštećenje je lično svojstvo osobe i može biti urođeno (nastalo tokom embrionalnog razvoja), ili stečeno kao posljedica povrede i/ili oboljenja. Ono ne podrazumjeva uvijek isključivo dijagnozu već i njene neposredne posljedice (npr. reumatoidni artritis je dijagnoza, čija je

¹ ACC Institute of Human Services, Singapore: “Impairment is defined as “any loss or abnormality of psychological, physiological or anatomical structure or function.”, available at: <https://acc.edu.sg/en/impairment-disability-and-handicap-whats-the-difference/>;

posljedica oštećenje lokomotornog sistema, tj. koštanog i mišićnog tkiva i jednog ili više zglobova, ali koje često mora da tretira ortoped i fizijatar, a ne samo reumatolog). Oštećenje se može utvrditi u tačno određenom procentu (npr. nedostatak šake), ili u okviru procentualnog raspona, kada zbog prirode oboljenja mogu nastati oštećenja različitog stepena kod različitih ljudi (npr. cerebralna paraliza dovodi do različitog stepena neuroloških oštećenja/fizičkog oštećenja, a može i ne mora da dovede do intelektualnog oštećenja, čiji stepen opet varira od osobe do osobe).

2. **Invalidnost** je dugoročno ograničenje ili nedostatak sposobnosti obavljanja jedne ili više važnih životnih funkcija² na način ili unutar opsega koji se smatraju normalnim za ljudsko biće, a koji su posljedica interakcije oštećenja i drugih funkcionalnih sposobnosti osobe; ³ Može biti fizička, senzorna, intelektualna i psiho-socijalna, zavisno od vrste oštećenja koju osoba ima.

Invalidnost je lično svojstvo osobe, i širi je pojam od oštećenja, jer nastaje u interakciji oštećenja i opšte funkcionalnosti osobe. Zasnovan je na funkcionalnom pristupu invaliditetu, dok je oštećenje zasnovano na medicinskom pristupu, i više iz domena stručnjaka/inja u rehabilitaciji i habilitaciji nego medicinskih stručnjaka/inja. Pogrešno je svoditi pojam invalidnosti samo na pitanje oštećenja jer oštećenje čini samo jedan dio pojma - za nastajanje invalidnosti pored oštećenja neophodno je i ograničenje ili nedostatak funkcionalne sposobnosti, te osobe s istim stepenom i vrstom oštećenja mogu imati različit stepen (ali ne i vrstu) invalidnosti. Npr. imamo dvije osobe sa potpunim oštećenjem vida, ali jedna od njih ima po prirodi dobru funkcionalnu sposobnost orijentacije u prostoru, a druga veoma lošu; One imaju 100% oštećenje vida, ali različit stepen senzorne invalidnosti, jer im je sposobnost kretanja, tj. orijentacije u prostoru različita, a to utiče i na stepen podrške koji im je potreban u kretanju.

3. **Važne životne funkcije** obuhvataju brigu o sebi, obavljanje manuelnih zadataka, ravnotežu, vid, sluh, hranjenje, spavanje, hodanje, stajanje, podizanje, savijanje, govor, disanje, učenje, čitanje, pisanje, koncentraciju, razmišljanje, komunikaciju, rad, kao i druge funkcije važne za samostalan život osobe s invalidnošću.⁴

² The Americans with Disabilities Act, Section 12102. Paragraph 1. A states:

„(1) The term "disability" means, with respect to an individual (A) a physical or mental impairment that substantially limits one or more major life activities of such individual“; available at: <https://www.ada.gov/pubs/adastatute08.pdf>

³ ACC Institute of Human Services, Singapore: “Any restriction or lack (resulting from an impairment) of ability to perform an activity in the manner or within the range considered normal for a human being.”, available at: <https://acc.edu.sg/en/impairment-disability-and-handicap-whats-the-difference/>;

⁴ The Americans with Disabilities Act, Section 12102. Paragraph 2. A states:

„Major life activities include, but are not limited to, caring for oneself, performing manual tasks, seeing, hearing, eating, sleeping, walking, standing, lifting, bending, speaking, breathing, learning, reading, concentrating, thinking, communicating, and working.“; available at: <https://www.ada.gov/pubs/adastatute08.pdf>;

Kako je pojam „važnih životnih funkcija” veoma važan za utvrđivanje invalidnosti i sticanje statusa osobe s invaliditetom, neophodno ga je definisati. Važne životne funkcije predstavljaju sve one životne funkcije koje mogu biti od uticaja na aktivno zadovoljavanje životnih potreba i učešće u društvenom životu osobe s oštećenjem/ima. U utvrđivanju invalidnosti se svakako mora voditi računa ne samo o stepenu ograničenosti važne životne funkcije, nego i o uticaju tog oštećenja na aktivan i samostalan život individue.

4. **Invaliditet** je društveni fenomen, koji proističe iz interakcije osobe sa dugoročnom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili psiho-socijalnom invalidnošću koja u sadejstvu s okolinskim barijerama i barijerama koje se odražavaju u stavovima zajednice a otežavaju puno i efektivno učešće osoba s invalidnošću u društvu na osnovu jednakosti s ostalim članovima tog društva.⁵

Invaliditet dakle nije samo lično svojstvo, već je većinom pojam oslonjen na barijere u okolini osobe. Stoga će stepen invaliditeta zavisiti od toga sa koliko se barijera u okruženju osoba suočava, te ista osoba s invalidnošću može imati različite stepene invaliditeta u različitim mjestima (Podgorica-Žabljak, Crna Gora-SAD, i sl.) ali i u različitom vremenskom periodu (u Podgorici sada ima mnogo više zvučnih semafora nego prije 15 godina, te ista osoba s oštećenjem vida, tj. senzornom invalidnošću ima manji stepen invaliditeta nego prije 15 godina). S obzirom da se u većini zemalja svijeta osobe s invalidnošću suočavaju sa velikim brojem barijera u svojoj okolini, a čiji se broj i obim povećavaju sa povećanjem stepena invalidnosti osobe, ova grupa se gotovo uvijek naziva osobama s invaliditetom, i to upravo da bi se naglasio značaj barijera. Pokret za prava ove grupe ne bi ni postojao kada bi invalidnost prestala da bude lično svojstvo po osnovu kojeg ove osobe trpe diskriminaciju. Kada osobe s invalidnošću postignu punu ravnopravnost, onda će one biti samo to, neće biti osobe s invaliditetom.

5. **Dugoročno oštećenje i/ili invalidnost** podrazumjeva ono oštećenje, invalidnost, gubitak, nedostatak i ograničenje funkcija i sposobnosti koje traje najmanje 6 mjeseci.⁶

Kako je pojam „dugoročan” veoma važan za utvrđivanje oštećenja i invalidnosti i sticanje statusa osobe s invaliditetom, neophodno ga je definisati. Po mom mišljenju, treba staviti dovoljno kratak rok da se omogući osobama koje su tek stekle oštećenje i invalidnost. U definisanju roka koji će se smatrati dugoročnim te biti osnova za utvrđivanje oštećenja, invalidnosti i invaliditeta korišćena je definicija „privremenosti oštećenja” iz Zakona o Amerikancima s invaliditetom. Iako je Crna Gora daleko od SAD (u svakom smislu), osobama s invaliditetom se mora omogućiti hitan odgovor i podrška društva, a naročito kad su u pitanju visoki stepeni oštećenja i invalidnosti, koji kod nas uvijek dovode do jednako visokog stepena invaliditeta.

⁵ Član 1 stav 2 Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa invaliditetom sa opcionim protokolom ("Službeni list Crne Gore - Međunarodni ugovori", br. [02/09](#) od 27.07.2009);

⁶ The Americans with Disabilities Act, Section 12102. Paragraph 3. B states:

„(B) Paragraph (1)(C) shall not apply to impairments that are transitory and minor. A transitory impairment is an impairment with an actual or expected duration of 6 months or less.“; available at: <https://www.ada.gov/pubs/adastatute08.pdf>

- 6. Utvrđivanje procenta oštećenja** je postupak u kome se utvrđuje procenat i vrsta oštećenja pojedinca/ke, na osnovu medicinske dokumentacije pretežno od strane medicinskih stručnjaka/inja.

Oštećenje se može utvrditi u tačnom procentu ili u okviru raspona procenata i služi za ostvarenje različitih benefita po osnovu oštećenja. Potrebno je utvrditi minimalan procenat oštećenja za sticanje statusa osobe s invaliditetom i obim prava (vrstu i obim beneficija), koja se po osnovu njega mogu ostvariti (npr. oslobađanje od plaćanja komunalnih usluga, povlastice na putovanje i dr).

- 7. Utvrđivanje stepena invalidnosti** je postupak u kome se utvrđuje stepen i vrsta invalidnosti, kroz prikupljanje i analizu podataka o nivou funkcionalnih sposobnosti, tj. ograničenja važnih životnih funkcija i njihovog uticaja na kvalitet života/dobrobit pojedinca, a uz upotrebu testova kvaliteta života i angažman psihologa/škinje, defektologa/škinje, socijalnog/e radnika/ce i drugih stručnjaka/inja važnih za sticanje sveobuhvatne slike o privatnim i društvenim aktivnostima osobe.

Ovaj postupak je polazna tačka u postupcima za ostvarivanje različitih prava djece i odraslih osoba s invaliditetom na živu asistenciju, pomagala, materijalna davanja, druge usluge i servise podrške.

- 8. Procjena invaliditeta** je postupak u kome se procjenjuju potencijali i slabosti pojedinca, kao i mogućnosti koje pruža okruženje i barijere u njemu, u okviru svih životnih oblasti u kojima pojedinac učestvuje. Ovaj postupak obuhvata i procjenu važnosti oblasti života na dobrobit/kvalitet života pojedinca, a vrši se na osnovu testova kvaliteta života od strane stručnjaka/inja koji/e su uključeni u utvrđivanje stepena invalidnosti uz obavezno učešće osoba od značaja za pojedinca (npr. član/ica porodice, pružalac usluge socijalne i dječje zaštite, blizak/a prijatelj/ica, nadređeni/a na poslu, profesor/ica i sl.).

Model procjene invaliditeta, koji sam predložila, podrazumjeva individualizovan pristup pojedincu. Kako je invaliditet društveni fenomen, u njegovoj procjeni moraju učestvovati ne samo stručnjaci/kinje, nego i osobe značajne za osobe s invaliditetom. Invaliditet zavisi kako od okruženja (mogućnosti koje pruža i barijera u njemu), tako i od same osobe, tj. njenih ličnih potencijala i slabosti, kojima okruženje može da doprinese ili da ih smanji. Neka osoba sa veoma malim stepenom invalidnosti može imati veliki stepen invaliditeta, jer nije osnažena da iskoristi mogućnosti koje joj se pružaju. Dužnost je društva, međutim, da joj pruži podršku za osnaživanje i iskorišćavanje mogućnosti. Sa druge strane osoba sa veoma visokim stepenom invalidnosti može da nailazi na mali broj barijera, pogotovo ako živi u Švedskoj; njoj i nije potrebna dodatna individualizovana podrška društva.

- 9. Samostalan život** je svakodnevno ravnopravno uživanje ljudskih prava od strane osoba s invaliditetom, koje omogućava ovim osobama da imaju kontrolu nad svojim životima, uz mogućnost izbora i slobodne i informisane odluke gdje, sa kim i kako da djeluju u svim oblastima života.

Definicija je preformulisana iz definicija Evropske mreže za samostalni život, krovne organizacije osoba s invaliditetom i njihovih organizacija na evropskom nivou, koja se zalaže za samostalan život ove grupe.⁷

Miroslava-Mima Ivanović

⁷ <https://enil.eu/independent-living/definitions>